

тези двама така различни писатели — както външно, така и в техните разделения от възрастови граници светове, — може да намери различни обяснения, смята авторът. Разбира се, важна роля тук играе общият опит от рухването на стария свят, какъвто представлява и за двамата Първата световна война. А също патосът, с който Цвайг подчертава в писмата си необходимостта от морално единство като надежда за бъдещето. Тук се добавя и възхищението на Цвайг от една голяма литературна и политическа личност, която открива възможността за „преживяване“. В книгата си за Верхарн Стефан Цвайг изяснява това своето поведение със следните думи: „Възхищението е много повече от оценяване и опознаване. Да се отдадеш с любов на нещо е далеч по-възвишено от любопитството всичко да разбереш.“ За Цвайг това е въпрос на етика. Със своите си патос, който несъмнено го отличава от Брандес, той отбелязва: „Най-висшата етическа задача на великия човек е да открие във всяко явление неговата най-висока стойност и да я освободи от често смазващото въздействие на антипатията и отчуждеността.“ В своята есеистика — на пример в „Строителите на света“ — Цвайг следва този херменевтичен принцип и тук той не се различава принципно от „Волтер“, „Цезар“ или „Омир“ на Брандес. Така поведението на възхищение, както и произтичащото оттук субектизиране на материала предизвиква у читателя преживяване на личността и творбата на разглеждания писател. Влиянието на Брандес в Германия, а оттам и в Европа се основава най-вече на този принцип, подчертава авторът на изследването. Доказателство за това е също изключителният успех сред публиката на произведенията на Стефан Цвайг.

Томас Ман отбелязва в речта си по случай десетгодишнината от смъртта на Стефан Цвайг, че този обграден от възхищение писател е бил винаги склонен към възхищение от чуждото постижение и въпреки че постоянно е бил изпълнен със собствени планове и задачи, не е постигнал сили и време да засвидетелствува това възхищение с критично словословие. Кореспонденцията на Ст. Цвайг с Г. Брандес е още един пример за тази способност на Цвайг да се възхищава от великото и артистичното, а също за това, какво значение е имал Г. Брандес, предметът на неговото възхищение, за поколението на Ст. Цвайг в немски говорещите страни, заключава авторът.

В. К.

„СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЯТ РЕАЛИЗМ
В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА“
С., „Наука и изкуство“, 1979. 253 с.

Теоретическите, литературноисторическите и литературнокритическите аспекти на социалистическия реализъм никога не са пре-

ставали да занимават нашата научна и да възбудят художествената ни мисъл. И това е естествено.

Ако трябва да характеризираме най-общо етапа, на който се намира съвременната ни изследователска мисъл в разработката и осветляването на тази проблематика, мисля, че трябва да го характеризираме най-малко с две съществени особености: а) привличане на най-новите постижения от целия фронт на науката, за да се задълбочи теоретическата обосновка на социалистическо-реалистичния метод; б) непрекъснато следене, анализиране и осмисляне на новите явления на самата социалистическо-реалистична творческа практика.

Сборникът със студии и статии „Социалистическият реализъм в съвременната българска литература“ е потвърждение на тази характеристика.

Но, както подчертават повечето от участниците в него, наред с вътрешните нужди на съвременното социалистическо-реалистично литературно творчество от такива разработки те са особено актуални и с оглед и деологическите спекулации на буржоазното литературнознание с принципите на социалистическо-реалистичния метод.

Като едно от ценните достояния на разглеждания сборник бих посочил съчетаването в подхода към третираната проблематика на литературнотеоретическия, литературноисторическия и литературнокритическия подход.

В резултат на теоретическата разработка поместените в сборника студии и статии очертават някои съществени страни — взаимно допълвайки се — от теоретическия модел на социалистическия реализъм.

Тези черти се обосновават и от литературноисторическия анализ. Но литературноисторическият анализ очертава контурите и на историческата поетика на социалистическия реализъм в нашата литература.

Литературнокритическият подход спомага особено да се очертае съвременността като комплексна естетическа категория и ролята на творческите индивидуалности за стилното многообразие на съвременната българска литература.

Разбира се, в различните студии и статии в сборника преобладава един или друг подход в зависимост от конкретната цел на изследвателя.

Сборникът се открива от кратката статия на Тодор Павлов „Тунджа се влива в Марица“. В нея звучи една мисъл, която, макар и отрицателно формулирана от Т. Павлов, е била ръководна и за другите литературоведи. Ще я цитирам: „Безбрежният реализъм е смърт за всяко истинско изкуство, еднотемното и едноформното — също, неподвижността и хаотичността — също, както и су-

хата публицистика и поезията без хуманна идея и преобразуваща сила“ (с. 8).

В статия от две непълни печатни страници по-лесно е да се изброи какво не трябва да има в изкуството и литературата на социалистическия реализъм, отколкото аргументирано да се изложи какво трябва да има и какво действително има в него.

По-пълно на последния въпрос са се опитали да отговорят останалите участници в сборника.

Някои важни постановки за социалистическия реализъм намираме в студията на Пантелей Зарев „Идеал. Съвременност. Световен литературен контекст“.

Макар и написана в есеистичен стил, без една по-строга логическа систематизация на онези „елементи“, които бихме могли да разглеждаме като страни от теоретическия модел на социалистическия реализъм, студията на Зарев съдържа много инвентивни моменти и представлява своеобразен „свод“, изложен свободно, на някои от най-ценните идеи на литературоведа. Наблюденията на учения се групират около три важни литературоведски категории: естетически идеал, творческа индивидуалност и съвременност.

Зарев отдавна и в различни аспекти изследва същността и функциите на естетическия идеал в литературата. Неговата концепция за идеала като „ядро“ на метода бе приета от редица изследователи на тази категория. В по-новите си работи той разглежда идеала във все по-тесна връзка със съвременността и творческата индивидуалност на писателя. За да изрази тази връзка, Зарев предлага „три разграничение между естетически и художествен идеал: „... идеалът, т.е. желаното в неговата социална и морална цел, е обединяващото, общото, докато художественият идеал е до голяма степен личното, неповторимото като вкус, художествена цел и естетическо разбиране“ (с. 42). Лично аз не съм убеден, че така трябва да разбираме термина „художествен идеал“, но съм напълно съгласен, че естетическият идеал трябва да се разглежда в тесна връзка с творческата индивидуалност, и то като нейна важна характеристика или „свойство“ (А. Буров). Ако така подходим към естетическия, към художествения идеал, ще разберем и другото твърдение на литературоведа, че идеалът се влияе от съвременността. Това — предупреждава ни ученият — не означава, че в него няма и трайни черти, но в своята динамична, сетивно-образна форма той непрекъснато добива конкретни облици под въздействието на съвременността.

Ролата на индивидуалността според мене правилно Зарев отнася и при функционирането на други категории, също така „задължителни“ за модела на социалистическия реализъм — идеологията и светогледа на писателя. Това особено добре проследява от казаното за светогледа: „Той

влияе непосредствено върху художествено мислене, следователно и върху чисто индивидуалния начин (разр. м. — Г. Г.) на оценяване и претворяване“ (с. 25).

Статията на Васил Колевски „Творческо овладяване и развитие на социалистическия реализъм“ има прегледно-обобщителен характер. Вече съм имал възможност да разглеждам схващанията на Колевски по проблемите на социалистическия реализъм на друго място, затова тук ще отбележа само няколко момента: стремежа на учения да развива своите концепции на базата на обхватоно изучаване на създаденото от нашата литературно-теоретическа мисъл по проблемите на социалистическия реализъм и особено редица ценни постановки на Тодор Павлов; Колевски също изтъква важната, структуроопределяща роля на социалистическия естетически идеал за характера на социалистическо-реалистичния метод; но най-същественото в схващанията на В. Колевски според мене е акцентът, който той поставя върху индивидуалната поетика като фактор за формиране стилното многообразие на социалистическата ни литература.

Литературоведът с право пише: „И днес нашата критика цени високо произведенията на Г. Караславов, Ем. Станев, Н. Хайтов, в които преобладава реалистичната художествена форма, отразяването на действителността във формите на самия живот, но нас ни радва и успехът на гротесковото и хиперболичното художествено мислене в сполучливите творби на Й. Радичков, асоциативната проза, „потокът на съзнанието“ в „Цената на златото“ от Г. Стоев. Ние възприемаме метафоричното експресивно мислене на Л. Левчев като успех на българската и на социалистическата поезия въобще и същевременно нас ни покоряват със своята простота и емоционалност стиховете на Д. Дамянов и тгуващата за красотата на природата, за духовните ценности на селото муза на Слав Хр. Караславов“ (с. 49—50).

Интересни постановки има и в обстойната статия на Иван Попиванов „Новаторски творчески метод“. Важното, което характеризира цялостно метода на социалистическия реализъм като творчески метод и което идва, както Попиванов показва, още от Лениновите схващания за партийността на социалистическата литература, е разбирането на метода не само като гносеологическа категория, а и в деятелен аспект, като знание, което превръща една възможност в действителност. Деятелната страна на метода е неделима от неговата партийна целенасоченост, от диалектиката на приемственост и новаторство в него.

Попиванов също подчертава ролята на идеологията и светогледа на писателя, но в друг аспект — от гледна точка на новаторската същност на социалистическо-реалистичния метод.

В историко-теоретичен аспект, говорейки за формирането на метода в нашата литература, наред с основополагащата роля на Смирненски Попиванов според мене правилно обръща внимание и върху приноса на Христо Ясенев.

В статията се предлага и известна систематизация на стилите насоки в съвременната ни литература.

Работата на Попиванов ни предлага и критико-аналитично „нанасане“ на теоретичните постановки върху творческите индивидуалности на редица видни наши творци. Най-интересни са наблюденията на Попиванов върху индивидуалната поезика на Л. Левчев. Много ясно е уловен нейният основен принцип — съчетаването на крайности: откритата идеологическа позиция с една почти „свенлива“ романтична мечтателност.

Най-определено и последователно акцентът върху идеологическо-мирогледната структура на метода на социалистическия реализъм е поставен в статията на Георги Пенчев „Смърдостта на живота и вълкновението на бъдещето“. Авторът се опира върху някои неостарели постановки на А. Луначарски, а така също обобщава и развива и нови концепции на съветското литературознание. Специалните интереси на литературоведа към реализацията на социалистическия реализъм в литературата ни на историческа тема довеждат Пенчев до онзи основополагаща негова черта, по принципа за о с ъ з н а т и я (Фр. Енгелс) му историзъм. Това дава възможност на литературоведа да заключи: „Той е живо явление, той се развива и обогатява, усъвършенствува своята способност за все по-пълно проникване в света, в живота, в човека. Тази динамичност е постоянна тенденция и тя придава на метода неизчерпаемост и жизненост“ (с. 175).

Осъзнатият историзъм на социалистическия реализъм се разглежда от Пенчев в тясна връзка с „философията на историческия оптимизъм“, с ленинския принцип на партийност и обективност на художественото познание. Осъзнатият историзъм в областта на историческата тема правилно се схваща като „степен на проникване на художника в тайните на историческото развитие“.

На очертаването на основните с т и л о в и насоки в лириката, прозата и драмата ни е посветена статията на Чавдар Добрев „Съвременност и литература“. Добрев разглежда и въпроса за писателите с р е г и о н а л н а тематическа ориентация. Но като критик с жив усет към актуалните процеси в литературата Ч. Добрев с основание поставя въпроса за неравностойните възможности на различните поетики, които се реализират в съвременната ни литература, и отдава своите предпочитания на поезика, която пресъздава действителността „живо, конфликтно, с о ц и а л н о - к о н к р е т н о (разр. м. — Г. Г.), до предел ангажирано“ (с. 113).

Студията на Тончо Жечев „Съвременният български роман — проблеми, постижения, тенденции“ заедно с книгата на Боян Ничев „Съвременният български роман“ (1978) е не само едно от най-задълбочените изследвания за социалистическия ни роман, но и бележи някои негови основни жанрови черти, черти на жанровата му поезика.

Наред с някои общи тенденции в жанровия развой на романа („приближаването му до човешкия делник и човешкия празник, до достоверността“) авторът проследява поезическия развой на романа и в неговите индивидуално-стили диференциации. Точно е определено значението на „Двама в новия град“ на Камен Калчев за овладяването на съвременната тема. Интересна е съпоставката на този роман със „Седемте дни на нашия живот“ на Андрей Гуляшки и характеристиката на героите-правдогърсачи в съвременната ни литература. Във връзка със селската тема в нашия роман е анализирано творчеството на Ст. Ц. Даскалов и особено място в тази литература на „Мъртво вълнение“ от Ивайло Петров. С вникване в творческата индивидуалност и нейната художествена реализация се отличават наблюденията на Жечев върху романисти като Емил Манов, Драгомир Асенов, Атанас Наковски и Блага Димитрова.

Изтъкнат е и приносът за обогатяване на социалистическо-реалистичния ни роман и на цялата ни литература от писатели като Павел Вежинов, Богомил Райнов и Дико Фучеджиев. Бих отбелязал казаното за дядо Шилиан от „Звездите над нас“ на Вежинов: „Дядо Шилиан е обобщената и зряла представа на Павел Вежинов за нашия народ, тук е изразено неговото умъдрено гледище за цялостната народна култура и нравственост“ (с. 158).

Този герой основателно привлече вниманието на много наши литературоведи. Казаното от Жечев за него по мое мнение е определящо за неговата характеристика.

Мисля, че за още по-пълно и задълбочено осветляване на романо-жанровия развой е необходимо всестранно разкриване на в р ъ з к а т а и взаимодействието на различни фактори в този развой, особено в аспекта на диалектиката на съдържание и форма.

Иван Спасов в „Проблемите на социалистическия реализъм и богатството на съвременната ни поезия“ обръща внимание на необходимостта да не се изпада в максимализъм в изучаването на социалистическия реализъм, че към пълното му проучване трябва да се върви по пътя на постепенното обобщаване на отделните му черти и страни. Спирайки се по-конкретно върху някои особености на поезиката на съвременната ни поезия, авторът изказва ясно според мене твърдение, че тя се отличава общо „с по-цялостна лирическа съпоставка между качества на индивида и повелите на живота в техните всестранны преплитания и измерения“ (с. 193).

Авторът подкрепя това си твърдение, както и някои други съществени наблюдения с конкретен литературнокритически анализ.

Специално на някои особености на националната ни поезика в областта на лириката във връзка с революционната тема се спира в статията си „Национална поезика и революция“ Симеон Хаджикосев. Волешата роля на революционния идеал в нашата поезия е изтъквана от литературната ни история и критика нееднократно. Заслужава да бъде отбелязано твърдението на Хаджикосев, че създанието се пресъздава в поезията на Пеню Пенев „като продължение и възплъщение на революционния идеал“ (с. 220).

Статията на С. Хаджикосев набелязва само идейно-тематичните „координати“ на националната ни поезика в областта на лириката, и то само на революционната ни лирика.

В статията си „В търсене на героя“ Владимир Каракашев набелязва някои основни черти от историческата поезика на третия род в социалистическата ни литература — драмата (за съжаление в сборника липсва статия, посветена на литературния сценарий). Авторът се опира на редица верни постановки за развитието на социалистическата ни драма на Любомир Тенев, които той съществено уточнява и детайлизира. Става дума за трите етапа в разволя на социалистическата ни драма: „драма на идеите“, „поетическата драма“ и „драма на всекидневието“. Очертано е тяхното своеобразие и стилистика. Каракашев основателно поставя тревожния въпрос за нарастване броя на произведенията на „сивия поток“ в съвременната ни драма.

Сборникът „Социалистическият реализъм в съвременната българска литература“ е доказателство, че сложната проблематика на нашия художествен метод се изучава успешно и на широк фронт от българските литературоведи. Може би следващият етап трябва да бъде синтез на различните аспекти в още по-задълбочена теория и оттам — още по-задълбочени интерпретации на творческата практика, за да може развитието на теорията да оказва още по-ефективно въздействие върху развитието на самата литература на социалистическия реализъм.

Георги Гетов

СВЕТЛОЗАР ИГОВ —
„ХУМАНИЗМЪТ И ТВОРЧЕСТВО“
С., БП, 1978. 314 с.

Светлозар Игов е нарекъл втората си книга „Хуманизъм и творчество“. И макар предишната от статии, които ни предлага в нея, да са споени около проблемите на творчеството, движението на литературния процес, критиката и нейната поезика, понятието „хуманизъм“ неслучайно е потърсено като обединително звено. Изповядвайки своето

„критическо верую“, С. Игов отвежда проблемите на литературата и нейната критика до висотата на общите им хуманитарни задачи, свързани с промените в съзнанието на съвременния човек, с неговото историческо мислене, психология, нравственост и усет към красотата, внушава, че за изпълнението на тези задачи критиката трябва да води, прогнозира и планомерно да насочва и стимулира развитието на литературния процес, да върви една крачка пред него, реално да представлява еманация на ръководното творческо самосъзнание на литературата. Тази гледна точка говори както за високите изисквания на С. Игов към литературата и критиката, така и за дълбокото му пристрастие към тази област на творчеството, в която той се проявява не само като аналитик, но и като своеобразен мечтател, романтик, „идеалист“.

„У нас въобще не е писано много за същността и функциите на критиката, за нейната поезика, за професионалните качества, необходими на критика. Но за едно много важно нещо, необходимо на критика, като че ли съвсем не се е говорило. Става дума за критическия идеал, за онези цялостна концепция за живота и литературата, за човека и морала, за историята и изкуството, която според мен е структурообразуващ фактор на критическата личност... Най-съществената съставка на онова, което наричам „критически идеал“, е духовната жажда по един социален и морален идеал, превърнала се в критерий за оценка на литературните явления и в система, въз основа на която критикът изгражда ценностната йерархия в своето виждане на националната литература; съзнание а развойните перспективи на литературата, изградено върху обективните развойни закономерности на традицията... с необходимо присъстващата имплицитна представа за историческа — минал и бъдещ — контекст на съвременните художествени явления, които оценява.“

Позволил си този дълъг цитат, защото той дава в концентриран вид онова „критическо верую“, което е основа в работата на С. Игов над литературата и ключ за разбиране на неговите творчески амбиции и реализирани възможности. Оттук, струва ми се, трябва да тръгнем по страниците на „Хуманизъм и творчество“, за да видим доколко пълноценно се възползва критическият му идеал в конкретните съждения върху конкретната литературна материя. Впрочем едно сравнение между първата и втората книга на С. Игов показва, че една от вероятните цели на сегашния му сборник статии е и тази: да конкретизира, допълни, уплътни, разшири теоретичните си концепции от първата книга, като потърси ново тяхно покритие в живото битие на литературните творби. И самата структура на „Хуманизъм и творчество“ навежда на тази мисъл, тъй като само две статии — „Поетика на критиката“ и „Литературата и бъдещето на цивилизацията“ — третират (пре-